

Tóth Lajos

AZ OKTATÁS SZOCIALISTA ÖNIGAZGATÁSÚ ÁTALAKULÁSÁNAK ÚTJAI ÉS AKADÁLYAI

Már a hatvanas évek végén országos méretekben világossá vált, hogy az oktatás terén mélyreható változásokra, átfogó reformra van szükség. Ezzel kapcsolatban közvitára bocsájtottak néhány reformtörekvést, bizonyos elgondolásokat tartalmazó anyagot. A különböző téren megszervezett közviták egy kialakulóban lévő reformmozgalom légkörét árasztották.

A Jugoszláv Kommunista Szövetség X. kongresszusán (1974) határozatokat hoztak a nevelés és oktatás szocialista öngazgatású átalakításáról. Ezek felölelték egy átfogó oktatási reform főbb célkitűzéseit is. E határozatok értelmében az oktatásnak a társult munka egységes rendszerének alkotórészévé kell válnia és a társult munka egészének kell magára vállalnia a közvetlen felelősséget az oktatási politika kialakításában és megvalósításában, ami az oktatásügy társadalmi helyzetének gyökeres változásához vezet.

A határozatokban nagy horderejű változásokat irányoztak elő az oktatási rendszerben, az oktatási intézmények, szervezetek életében és az oktató-nevelő munkában egyaránt. Társadalmunknak az oktatás iránti elvárásai és követelményei itt eléggé határozott és konkrét formában jutottak kifejezésre.

A kongresszusi határozatok szellemében a hetvenes évek közepén Vajdaságban és Horvátországban (majd a többi szocialista köztársaságban és Kosovón) hozzáláttak az oktatási reform megvalósításához, amely többek között célul tűzte ki:

— egy korszerűbb, rugalmasabb, a penmanens képzés elvére épülő oktatási-nevelési rendszer kialakítását,

— az oktatás és nevelés fokozatainak (és területeinek) függőleges (és vízszintes) összekapcsolását,

— az oktatási rendszer hatékonyságának növelését, amelynek első sorban a társult munka, a gazdaság és a gazdaságon kívüli tevékenységek, káderezükségleteinek kiegészítésében kell megnyilvánulnia,

- az osztályszempont, a munkásosztály érdekeinek érvényesülését
- a dualizmus megszüntetését,
- az oktató-nevelő munka jobb marxista megalapozottságát — a nevelőmunka fokozását,
- az öngazgatás elvének és szellemének, valamint a munka szabad cseréjének a teljes érvényesítését.

Nagy célok, igen összetett feladatok, amelyek megvalósítására széles körű összefogásra, a rendelkezésre álló szakmai és tudományos erők összpontosítására, és egy szerteágazó, bonyolult folyamat körütekintő előkészítésére, jó megszervezésére volt szükség. Sok mindent kellett pótolni, új alapokra helyezni, átalakítani. Mindezt egy olyan összetett, dinamikus és nagy rendszerben, mint az oktatás.

Minden komolyabb változtatás, átalakítás szükségessé teszi a megfelelő feltételek biztosítását. Azzal már a reform és az öngazgatási alapokon végbemenő átalakulás előkészítő fázisában nagyjából mindenki tisztában volt, hogy az alapvető feltételek közül eggyel sem rendelkezünk teljes mértékben. Egyes becslések, előrelátások azt sugallták, hogy majd „menet közben” biztosítani tudjuk a legszükségesebb feltételeket, és idővel a helyzet ebből a szempontból majd fokozatosan javul.

Ilyen körülmények között került sor *az első nagy lépésekre*: egy új szakoktatási rendszer megalapozására, amely különösen középfokon idézett elő gyökeres változásokat, továbbá új óra- és tantervek kimutatását, új tankönyvek kiadását sürgette.

Ezzel párhuzamosan, 1975-ben megalakultak az oktatásügyi öngazgatási érdekközösségek, megváltozott az oktatás pénzületi rendszere, és nagy változások következtek be az oktatás irányításában is.

A pedagógusképzés 1973-ban megkezdett vajdasági reformjának nem volt meg a várt és tervezett folytatása, nem valósult meg a teljesebb, átfogóbb kibontakozása, és a pedagógusok továbbképzésének rendszere is még mindig csak a kialakulás fázisában van. Több hasonló kezdeti vagy csak tervezett lépésről, kísérő akcióról lehetne még beszámolni. Bennünket azonban elsődlegesen az érdekel: *meddig jutottunk el a megkezdett úton.*

A célok megvalósulása — a változások mérete és intenzitása

Az oktatás utóbbi hétéves fejlődésének, alakulásának mérlegelésénél, értékelésénél figyelembe kell venni az oktatás helyzetét meghatározó tényezőket, a társadalom fejlődésének főbb irányzatait és jellegetességeit. Ebből a szempontból feltétlenül szem előtt kell tartani a világgazdaságban jelentkező válság-jelleg hazai megnyilvánulási formáit, és pedig ketős vonatkozásban:

- milyen mértékben vonják a gazdasági életben jelentkező nehézségek el a társadalom figyelmét az oktatásról, és
- hogyan hatnak az oktatás finanszírozására.

Amikor ezt a kérdést ilyen szélesebb megvilágításban taglaljuk, abból indulunk ki, hogy nálunk még az ötvenes évek elején megindult egy igen pozitív folyamat, amelyet az *alkotás társadalmosításával* jelzünk. Ez a folyamat azzal kezdődött, hogy az oktatásirányítás (igazgatás) szerveibe minden szinten bekerültek a társadalom képviselői. A hatvanas évek elejétől kezdve a finanszírozás igazgatási szerveiben (az iskolaalapok igazgató bizottságában, majd az oktatásügyi közösségekben) helyet kaptak a gyárok és más munkaszervezetek küldöttei. Végső céluk e folyamat megindításával az volt, hogy a munkásosztály és a polgárok ezen a téren is „vegyék kezükbe saját sorsuk irányítását”, vagyis beleszólásukkal, a döntéshozatalban való részvételükkel járuljanak hozzá, hassanak oda, hogy az oktatás és nevelés valóban az ő érdekeiket és az osztálytársadalmi érdekeket szolgálja, hogy ne idegenedjen el tőlük, ne szolgáljon ellentétes érdekeket, és ne álljon elavult felfogások és törekvések szolgálatában. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy az oktatásügy a hozzá nem értők „uralma” alá kerül. Ellenkezőleg: éppen az oktatásügy társadalmosítása teszi még kifejezettebben szükségessé a szakmunka és a tudomány még nagyobb arányú bevonását és felhasználását a döntéshozatal előkészítésébe, a koncepciók, tervjavaslatok, alternatív megoldások kidolgozásába. Ugyanakkor szükségessé válik a dolgozók és a polgárok, a társult munka egészének nagyobb felelősségvállalása, az egyéni és a kollektív felelősség állandó fokozása az oktatásügy fejlesztésével kapcsolatban.

Tudjuk, hogy ezen a téren nem lehetett ugrásszerű fejlődésre számítani, de mivel az oktatás társadalmosítása a szocialista öngazgatású átalakulásnak is fontos mozzanata, egyidejűleg feltétele és következménye, eredménye, jogosan merül fel a kérdés: *milyen irányú és ütemű haladás tapasztalható ebből a szempontból az utóbbi 7—8 évben?*

Nem vállalkozhatunk a helyzet és a fejlődés mélyreható elemzésére. Ehhez nem rendelkezünk kellő információkkal és más feltételekkel sem. Főbb vonalakban, egy globális megítélés alapján azonban *megállapíthatjuk, hogy az oktatás társadalmosításának mennyiségi növekedése — a munkásosztály és a polgárok mind szélesebb körű bevonása — még nem minden téren, sőt egészében sem vonta maga után kellő mértékben az elvárható minőségi változásokat.* A formai változások, az öngazgatás, illetve az oktatásirányítás rendszerében bekövetkezett változásokat nem mindig követte a megfelelő minőségi ugrás. Ez különösen az oktatásügyi öngazgatási érdekközösségek munkájára vonatkozik — amelyekben gyakran még mindig a régihez hasonló (ún. költségvetési) elosztási méreőket alkalmaznak —, *de szoros kapcsolatban van a demokratizmus elvének megvalósulásával, az öngazgatás szellemének kibontakozásával, illetve a technobürokratizmus gátló, gúzsba kötő hatásának érvényesülésével.*

Ugyanakkor, amikor ilyen jellegű hatások még sok öngazgatási szerv munkájában tapasztalhatók, számunkra éppen oktatásunk és nevelésünk hatékonyságának szempontjából, nagyon fontos, hogy minél tárgyila-

gosabban mérlegeljük *a személyi tényező, a küldöttségek és küldöttek eszmei-politikai és szakmai érettségét és felelősségérzését.* Ez a kérdés alaposabb tanulmányozást igényel, azonban ennek hiányában is elég sok, megbízhatónak látszó jel utal arra, hogy ebből a szempontból még nagyon sok a tennivaló, pótolnivaló — sok a hiányosság. Hogy történhetne meg különben, hogy a küldöttek egy része többször még nagy horderejű kérdések megvitatásakor is közömbösen viselkedik, és a javasolt határozatokat fenntartás nélkül elfogadja és megszavazza. Később viszont kiderül — reformunk egyes megoldásai erről meggyőzően tanúszkodnak —, hogy e határozatok, döntések elhamarkodottak, illetve helytelenek voltak.

Ismeretes, hogy ebben nagy szerepet játszik (illetve játszhat) a küldöttek nem teljes, vagy nem megfelelő tájékoztatása, avagy túltájékoztatása, és az is kétségtelen, hogy fejlődésünk mai fokán még korai volna a küldöttekkel szemben magas (vagy túl magas) elvárásokat támasztani. Valószínűleg közrejátszik az ilyen, lényegében elfogadhatatlan magatartás kialakulásában a fent említett körülmény is: a gyárak és más termelőüzemek dolgozóit manapság a természetestől és a megszokottól nagyobb mértékben (helyenként túlságosan) lekötik a saját gondjaik és bajaik, és ebben a tekintetben valószínűleg még egy ideig nagyobb türelmet és megértést kell tanúsítanunk. Ez viszont semmiképpen sem jelentheti a munkásosztály felelősségének teljes feloldását az oktatásügy, és külön a megindított reformfolyamatok irányában. Ezt feltehetően senki nem is feltételezi.

Az oktatás szocialista öngazgatású átalakulásának másik igen fontos mozzanata és egyben próbaköve *a munka szabad és egyenrangú cseréjének a megvalósítása.* Ez alkotmányos jog és kötelezettség, amelyet a társult munkáról szóló törvényben is igen határozottan lefektettek: az oktatásügy a társadalomnak nyújtott szolgáltatásai alapján részesülhet a megtermelt javakból.

Melyek azok az alapvető értékek, amelyek az említett okmányok alapján meghatározzák az oktatásnak ezt a hozzájárulását? Mindenekelőtt a társult munka termelékenységének növekedéséhez és (általában) a társadalmi fejlődéshez való hozzájárulásában jut kifejezésre. Szélesebb értelemezésben tehát a műveltségi szint emelése, a lakosság iskolai végzettségbeli és szakképzettségi összetételének javulása egyaránt az oktatás hatékonyságának legfontosabb fokmérői, meghatározói. Emellett igen fontos, illetve szintén alapvető mérce a személyiség harmonikus fejlesztésének megvalósulása, a fundamentális nevelési célok elérése: a művelt ember, a jó munkás és az érett, öntudatos, aktív öngazgató kialakítása.

Az intézményes oktatásnak és nevelésnek a hozzájárulását e célok megvalósításához — az iskoláselőtti kor nevelési intézményétől kezdve az egyetemekig — igen nehéz pontosan megállapítani és mennyiségi jelzőkkel kimutatni. Ez a nehézség, melynek gyökereit az oktató-nevelő munka bonyolultságában kell keresni, képezi a legfőbb akadályt a mun-

ka szabad cseréjének realizálásában. Ezért folyamodnak még manapság is az oktatásügyi érdekközösségekben a többé-kevésbé régi elosztási mércék alkalmazásához, és ezért vált olyan lassú, megtorpanásokkal teli folyamattá nálunk az új társadalmi-gazdasági viszonyok kialakulása az oktatás és a munka más területei között, de az oktatáson belül is.

A probléma egyik sarkalatos pontja az oktató-nevelő munka hatékonyságának, eredményességének a megállapítása. Az oktatási-nevelési szervezetekben, az iskolákban, egyetemi karokon, főiskolákon érvényben lévő hagyományos értékelési (osztályzási) rendszer, az ún. „belső értékelés” a szubjektivitás bélyegét viseli magán, ami a különböző, gyakran igen eltérő osztályzási kritériumok alkalmazásában jut kifejezésre. A pedagógusok munkájának eredményessége a tanuló fejlődésében mutatkozik meg, arra pedig más, külső tényezők (szociális helyzet, a szülők műveltségi szintje stb.) is hatnak, és minden tanuló magában hordozza saját fejlődésének lehetőségeit és korlátait. Ezért ütközik olyan nagy akadályokba a pedagógus és az iskola munkájának az értékelése, és az egész oktatási-nevelési rendszer hatékonyságának, társadalmi értékének a megállapítása. Létezik-e ezen a téren egyáltalán egy elfogadható megoldás, illetve kiút ebből a zsákutcából? Eddigi tapasztalataink azt bizonyítják, hogy létezik, de ideális helyzetet, teljes egzakttságot és megbízhatóságot szavatoló megoldásokat aligha találunk.

Ez egy igen bonyolult, tudományos feladat, amelyet csak a tudomány módszereivel és eszközeivel, kitartó és helyesen irányított szak- és tudományos munkával lehet előbbre vinni. A gyakorlat még eddig is több elfogadható rész megoldást vetett felszínre. Ezek tudományos értékelése már magában véve is hozzájárulhatna sok kérdés, dilemma tisztázásához.

A távolba mutató főbb tennivalók és megoldási módok között említjük az ún. „külső” értékelés tökéletesítését. Ennek lényege: felfedni, amit a tanuló, illetve a végzett szakember, mint tartós értékeket (tudást, készséget, képességet, álláspontot, viszonyulást stb.) az oktatás egyik fokozatáról a másikba (a magasabba) való átmenetekor magával visz, illetve, amivel az oktatási rendszer elhagyásakor, a munkába álláskor rendelkezik. Ez egyben igen fontos visszajelzésként is szolgálhatna az oktatási rendszer és az egyes iskolák (egyetemi karok) számára. Fejlődésünk következő szakaszán a belső és a külső értékelés egy egységes értékelési rendszerre alakulhatna, ami a munka szabad cseréjének hatékonyabb alkalmazását tenné lehetővé.

A „belső” és „külső” értékelés, általában az oktatási rendszer és alrendszerei értékelésének tökéletesítése céljából megfelelő kritériumok, mércék, módszerek és eszközök kimunkálására van szükség. Ebből a munkából kellene a tudománynak az eddiginél sokkal jelentősebb részt vállalnia, hatékonyabb segítséget nyújtania. Ehhez feltétlenül szükség van a probléma tisztánlátására. A legnagyobb veszélyt ebből a szempontból az oktató-nevelő munka értékelésével kapcsolatos „leegyszerűsítő” törekvések képezik. Ezek káros következményei az idő és az energia észszerűtlen felhasználásában, pazarlásában nyilvánultak meg. Egyes, ve-

zetői funkcióban lévő emberek rövidlátása ezen a téren is súlyos következményekkel járt.

Minket ez a kérdés elsődlegesen a szocialista öngazgatási viszonyok kialakulásának a szemszögéből érdekel. A következtetés logikusan adódik: *az ilyen körülmények nem kedvezhetnek az új viszonyok kialakulásának, sőt gyakran érezhetően gátolják azok gyorsabb kibontakozását.*

Mindenekelőtt nem valósulhatott meg hatékonyabb formában a munka szerinti jövedelemszerzés és elosztás elve, *nem jöhetett létre egy tökéletesebb, serkentőleg ható elosztási rendszer,* amely nagyobb mértékben járult volna hozzá az alkotószellem kibontakozásához, és végeredményben a munka felszabadításához az oktatásügyben. Ez állandóan magában hordozta (és hordozza) az egyenlősi veszélyét a személyi jövedelmek kialakításában, ami a munka minőségi szintjének és eredményességének csökkenéséhez vezethet. És mindez egy nagy várakozással teli oktatási reform „kellős közepén” jut kifejezésre!

Ugyanakkor nem szabad lebecsülni azokat a változásokat, amelyek, ha nem is a várt ütemben és kellő intenzitással bontakoznak ki, de mégis némi bátorításul és útmutatásul szolgálnak. Az oktatásügyi érdekközösségek szolgáltatást igénylők tanácsában jelen vannak, és mind fontosabb szerepet játszanak a munkásosztály küldöttei, akik egyben a kapocs szerepét is betöltik a termelés és az oktatásügy, a munka és a tanulás világa között. Ez hozzájárul felelősségérzésük növekedéséhez, de hatásuk a szakmai képzés fejlesztésére, az oktatási központok és a felsőoktatás hálózatának kialakítására is növekvő tendenciát mutat. Már az elkövetkező években a társult munka általuk terjedő hatása még kifejezettebb lesz, különösen az oktatás gyorsabb, hatékonyabb idomulására a változó feltételekhez és követelményekhez, ami többek között, az egyes káder, illetve képzési profilok kialakításában jobban fog érvényesülni. A gazdaságosság és ésszerűsítés, illetve a munka szabad cseréje elvének következetesebb alkalmazása bizonyosan hozzájárul majd az oktatásügy jobb anyagi ellátásához, az oktatás anyagi alapjának gazdagításához, valamint a pedagógusok anyagi helyzetének javításához.

Végső célunk, hogy az oktatás a társult munka szerves részévé váljék. Ehhez hosszú út vezet, amelynek megvannak a maga szakaszai, és amelyen számtalan akadályt kell leküzdeni. A kialakulóban lévő pozitív folyamatok, az egymás jobb megismerése, az együttműködés szálainak bővítése, egy-egy komoly lépést jelenthet ebbe az irányba. E folyamat meggyorsításának és helyes irányításának több előfeltétele van. Legfontosabbnak *az egyenlő fejlődési feltételek kialakítását tartjuk:* olyan körülmények és feltételek biztosítását, amelyek szavatolják az oktatás megfelelő társadalmi és anyagi helyzetét. Ez nemcsak a társadalom anyagi lehetőségein, a termelékenységen múlik. Nagy szerepe van ebben a kialakult nézeteknek és álláspontoknak, és annak, hogy mennyiben képesek az öngazgatók megszabadulni attól a tévhitől, mely szerint az oktatás a fogyasztás kategóriájába tartozik, és a termelésre nagy teherként nehezedik. *Az oktatás a tudománnyal együtt igen fontos ter-*

melőerővé, a társadalmi haladás nagyon jelentős feltételévé vált. Ebből ered rendkívüli társadalmi jelentősége. A nagyobb termelékenységért folytatott harcot is ebből a szemszögből kell mérlegelni és irányítani.

Ez semmiképpen sem jelentheti azt, hogy az oktatást csak jellegénél, humánus feladatainál fogva kell megbecsülni. Már említettük, hogy nagyon fontos szempontként szerepel, hogy mit nyújt, hogyan valósítja meg a kitűzött célokat, közösen elfogadott terveket — mennyiben felel meg a társadalmi elvárásoknak, a ma és a holnap követelményeinek.

Hogy ennek megfelelően és önfejlesztő rendszerre váljék, amely nem ismer egy helyben topogást és visszafejlődést, nagy szükség van *a szocialista öngazgatási viszonyok kialakítására az oktatás rendszerében is*, így az oktatás és nevelés egyes fokozatainak és területeinek egymásba kapcsolódásában is. Az e téren végbemenő integrációs folyamatokat is ennek az elvnek, valamint az ésszerűség és a gazdaságosság elvének kell áthatnia. A figyelem középpontjában mindig az embernek (a tanulóknak) kellene állnia, akinek az érdekében (állítólag vagy a valóságban is) mindez történik, de szükség van a társadalmi (az általános) érdekek érvényesítésére is.

Az ilyen viszonyok kialakításával, külön a demokratizmus és szocialista humanizmus elvének alkalmazásával, szoros kapcsolatban van *a dualizmus maradványainak kiküszöbölésére indított harc kimenetele és az esélyegyenlőség, a személyiség szabad kibontakozásának érvényesülése az oktatási-nevelési rendszerben.*

Nem kétséges, hogy e nemes célok megvalósítása érdekében nem elegendő magát az oktatási rendszert demokratizálni és a szabad „áthatolhatóság” elvét proklamálni. Egész sor akció megindítására és eredményes befejezésére lett volna szükség ahhoz, hogy a tanulók szociális helyzetéből (különbségeiből) eredő esélytelenségeket fokozatosan eltüntessük. Folyamatban van néhány ilyen akció a napközis foglalkozások megszervezésétől, az ingyenes tanfelszerelés biztosításán keresztül egészen a diákotthon-hálózat bővítéséig és az ösztöndíjazási rendszer tökéletesítéséig, amelyek azonban együttvéve sem bizonyultak eléggé hatékonyaknak.

Ezen a téren is, valamint a szocialista öngazgatású viszonyok kialakulásával közvetlenül vagy közvetve kapcsolatban lévő más területeken is még tehát sok a tennivaló, a pótolnivaló. Még mindig sok a tennivaló az emberek, az öngazgatók (és a jövő öngazgatóinak) a képzése és nevelése terén is, hogy minél előbb jussanak el az önképzés és önnevelés fokára.

Számunkra külön jelentőségű, hogy miképpen alakulnak ezek a viszonyok az iskolákban és más oktatási-nevelési szervezetekben.

Az oktatási-nevelési intézményekben végbemenő változások

Az óvodákban, iskolákban, oktatási központokban, főiskolákon és egyetemi karokon nem hanyagolható el a szocialista öngazgatású viszonyok fejlesztése, mivel a hatékony nevelőmunka előfeltételét képezi.

A társultmunka-alapszervezetekben kialakuló viszonyok jórészt a társadalomban, és ebben az esetben az oktatási rendszerben létrejött viszonyok függvénye, bár nagyon sok múlik a személyi tényező, a pedagógus felfogásmódján, hozzáállásán.

Mivel az oktatási-nevelési szervezetek az oktatási rendszer alrendszeit képezik, így magukon viselik ennek a rendszernek a jó és rossz oldalait, de ugyanakkor lehetőségük van, hogy kifelé, a „főrendszer” irányába is hassanak, hogy aktív tényezőként vegyenek részt, küldötteiken keresztül és másként is az új társadalmi-gazdasági viszonyok kialakításában. Eddig ez a hatás nem jutott kellő mértékben kifejezésre, amit sokszor a küldöttségek és küldöttek gyenge vagy gyengébb helytállására lehetett visszavezetni.

Ezzel kapcsolatban igen fontos, hogy *az iskolák dolgozói milyen mértékben tájékozottak ezen viszonyok kialakultságáról, avagy az e téren tapasztalható lemaradás fokáról és főbb okairól. Arról, hogy milyen szintet kívánunk elérni, és azt hogyan lehet megvalósítani. Valamint arról, hogy a szocialista öngazgatási viszonyok fejlettsége vagy fejletlensége az oktatásügy terén általában milyen hatással van az oktatási rendszer hatékonyságára, mennyire befolyásolja az oktatás társadalmi és anyagi helyzetének alakulását, illetve, hogy itt milyen kölcsönhatások alakulhatnak ki jó vagy rossz irányban egyaránt.*

A helyzet részletesebb és tárgyilagos ismerete, a körülmények és különböző tényezők határfokának felmérése tenné lehetővé a megfelelő stratégia kialakítását az iskolán belül. Tudni kell, hogy mit akarunk és mit lehet elérni, és ahhoz milyen hozzáállásra és akciókra van szükség. Lehetőleg (ezen a téren) egységesíteni kell az álláspontokat, és összehangolni a fellépést minden szint irányába. Ezért nagy szükség van a küldöttségek kellő aktivizálására, és az iskolákban működő társadalmi-politikai szervek ilyen irányú erőfeszítéseire.

Milyen irányokban juthat a szocialista öngazgatási viszonyok fejlesztése elsődlegesen kifejezésre az iskolákban és más oktatási-nevelési intézményekben?

Mindenekelőtt *a munka iránti viszonyban, a feladatkörök teljesítésében.* Az alapvető pedagógiai funkcióból eredő oktatási-nevelési célok és feladatok megvalósításában minden pedagógusra meghatározott szerep hárul. A pedagógusi hivatás a legönállóbb hivatások közé tartozik, ami a felelősségvállalás magas fokát igényli.

Az első és legfontosabb kérdés itt: mennyiben érzi a pedagógus saját tevékenységi körét hivatásának? Továbbá: milyen a felelősségérzése, a gyermek iránti szeretete? Ezek határozzák meg jórészt a munka iránti viszonyulását.

Ebben a tekintetben nagy különbségek tapasztalhatók a pedagógusok között. Így van ez minden foglalkozási ágban, azonban az oktatásban a gyengébb vagy rossz munka következményei sokkal súlyosabbak: kisebb vagy nagyobb mértékben gátolhatják a tanulók személyiségének kialakulását, illetve nem járulnak hozzá a gyermek fejlődéséhez.

Bennünket, témánknek megfelelően, elsősorban az érdekel, hogy a helyzet alakulása javuló avagy rosszabbodó irányzatot mutat-e. A körülmények, amelyek a belső, a pedagógusban lévő szabályozó és hajtóerők mellett e viszony kialakulására hatnak, elég sok aggasztó vagy legalábbis elgondolkoztató tünetet, mozzanatot tartalmaznak. Már említettük az anyagi serkentés alacsony fokú hatékonyságát. Több mint egy évtizede hangsúlyozzuk az ún. negatív szelekció kialakulását feltételező tényezők megszüntetésének szükségességét. (Ismeretes, hogy a pedagógusi hivatást miért választja aránylag kevés tehetségesebb tanuló, miért nem vonzóbb ez a hivatás az ifjúság számára.) Mégis keveset tetünk a helyzet — különösen a pedagógusok anyagi helyzetének — javításáért.

A munkához való viszonyra kihatással van a pedagógiai vezetés színvonala és az iskolában kialakult *munkaléggör*, és az ezzel szorosan összefüggő *kollektív felelősség* megnyilvánulása.

Sokszor elhangzott már a követelmény, hogy az öngazgatásban az egyéni felelősség és az öntudatos fegyelem mellett szükség van a kollektív felelősség kialakítására és fejlesztésére. Eszerint amellett, hogy minden dolgozó felelősséget vállal saját munkájáért és önként, önkézdemenyezőleg aláveti magát az érvényben lévő szabályozási, illetve követelményrendszernek, felelősséget vállal munkatársa munkájáért, az egész munkaszervezet tevékenységéért, munkateljesítményéért is.

Már többször megállapították, hogy ebből a szempontból a haladás — és ez nemcsak az oktatásra vonatkozik — nem kielégítő.

Figyelembe véve ezeket a túlnyomórészt nem kedvező, sőt többször kifejezetten negatív körülményeket, illuzórikus volna, ha a pedagógusok (és az iskola más dolgozóinak) a munka iránti viszonyulásával kapcsolatban magas elvárásokat támasztanánk. A helyzet egészében véve mégsem rossz, még kevésbé aggasztó. Ezt sokéves tanügyi tanácsosi és iskolavezetői tapasztalataim is alátámasztják. *A pedagógusok nagy többsége manapság is többet nyújt, mint amennyit az anyagi javakat illetően a társadalomtól kap.* Még sincs ok semmiféle önelégültségre. Nem kicsiny a munkáját hanyagul végző, a hivatásához tisztviselő módon viszonyuló pedagógusok száma. Csökkenőben van viszont azok száma, akik munkájukat lelkesedéssel, teljes odaadással végzik. Gyakran hiányoznak az újítók, az igazi alkotók, pedig ez a hivatás az alkotóvágy kibontakozásának melegágyává válhatna. A helyzetet alaposabban kellene tanulmányozni, mert egy esetleg elhatalmasodó hanyatlás általános társadalmi szempontból is igen káros következményekkel járna.

A szocialista öngazgatási viszonyok fejlesztése, avagy visszafejlődése az *emberi kapcsolatokban, elsősorban a pedagógus—pedagógus és a pe-*

dagógus—diák viszony alakulásában jut kifejezésre. A humanizált emberi kapcsolatok az eredményes nevelőmunka előfeltételét képezik.

Nincs lehetőségünk egy tárgyilagos helyzetkép felvázolására. Inkább csak a gátló és zavaró körülményekre kívánunk rámutatni, amelyek lassítják a már rég kialakulóban lévő pozitív folyamatokat.

Ezért vissza kell térnünk a munka szerinti díjazás elvének alkalmazására, illetve a munka értékelésében tapasztalható ingadozásokra és tévutakra. Az értékelés elemeinek és mércéinek kimunkálatlansága, vagyis a szubjektív mércék érvényesítése a minőség megállapításában sokszor vezetett már iskoláinkban az emberi kapcsolatok romlásához, a nevelőtestületen belüli csoportosulásokhoz (érdekcsoportok kialakulásához). Ez a veszély, a már említett okból, tudományos megalapozás hiányában, továbbra is fennáll. Elfogadhatatlan, hogy ennek csak az egyenlősdivel lehet elejét venni, mert az ilyen jelentős értelmiségi munkában az egyenlősi könnyen vezethet az amúgy sem nagy munkalendület csökkenéséhez.

Ezt a kérdést is tüzetesebben kellene tanulmányozni. Csak így lehetne eljutni a gátló okok és zavaró körülmények megszüntetéséhez. Természetesen komolyabb haladás csak úgy érhető el, ha a személyi tényező, az ember is állandóan tökéletesedik.

A pedagógus—diák viszony humanizálása terén hosszú és eredményes utat tettünk meg, mégsem lehetünk az elért szinttel mindenütt elégedettek. Sokszor még hiányzik a kölcsönös bizalom, az egymás őszinte megbecsülése, és a pedagógusok részéről a segítségnyújtási készség, a jószándék. Ma már talán csak elvétve fordul elő, hogy a pedagógus megalázza tanítványát, vagy diszkriminációt alkalmaz vele szemben. Még mindig nem elegendő azonban az olyan pedagógusok száma, különösen a középiskolákban, akik iránt a tanítványok teljes bizalmat éreznek, és akiket segítőtársként tisztelnek.

A hibát, természetesen, nemcsak a pedagógusok magatartásában és viszonyulásában kell keresni, hanem a tanulók munka (tanulás) iránti viszonyában és a pedagógusaik iránti magatartásában, esetleges tiszteletlenségében is.

Mivel egy nevelési szempontból igen fontos kérdésről van szó, többet kellene vele foglalkozni az iskolákban, a pedagógusok és a tanulók közös összejövetelén is. Ennek a viszonynak az alakulása hatással van a *diákönigazgatás fejlődésére*: a jó, humanizált kapcsolatok serkentőleg hatnak a tanulók önállóságának, önkezdeményezésének és aktivitásának kibontakozására. Ezzel szemben a tanári tekintélyen (magából a hivatásból eredő tekintélyen) alapuló tanár—diák viszony, amely a tanár dominanciájában tükröződik, mindez nem juthat eléggé kifejezéshez.

A tanuló—tanuló viszony humanizálására is nagy szükség van, különösen a nemek közötti helyes viszony kialakítására és a tanulói közösségek fejlesztésére.

A szocialista öngazgatási viszonyok fejlesztésének egyik igen jelentős

mozzanata soknemzetiségű Vajdaságunkban az egyenjogúságon alapuló nemzetek és nemzetiségek közötti kapcsolatok elmélyítése, állandó fejlesztése. Legfőbb célunk a testvériség—egység, az együvé tatozás érzésének fejlesztése. Ehhez egymás nemzeti (elsősorban kulturális) értékeinek a megismerésén, és a kölcsönös megbecsülés kialakításán keresztül lehet eljutni. Ilyen irányú törekvéseinket tehát mindig megfelelő tartalommal kell kitölteni. A célnak megfelelő módszereket és eszközöket kell alkalmazni az intézményes és az intézményeken kívüli — így a családi — nevelésben egyaránt. Törekvéseinket mindig a helyesen felfogott nemzeti egyenlőség elvének kell áthatnia, mert csak ezen az úton lehet elérni, hogy az egyenjogúság az iskola életének minden zugában élő valósággá váljék. Az e téren felmerülő akadályok, amelyek elvétve még mindig egyes emberekben (diákokban, pedagógusokban) jelen lévő előítéletek és téves, esetleg nacionalista színezetű felfogások formájában jelentkeznek, csak úgy küzdhetők le, ha nem a helyzet szépítésére, a torzítások, téves nézetek elhallgatására, hanem a helyzet nyílt feltárására, a negatív jelenségek, a bizonyos fokú lemaradás okainak felfedezésére törekszünk. Ez a törekvés nemzetiségi politikánkban mindig fontos alkotó-eleme volt. A leglényegesebb ebből a szempontból, hogy ne a formai megoldásokat tartsuk elsődlegesnek, hanem a kialakult és kialakulóban lévő emberi tudatot, mint az emberi cselekvés hajtóerejét, irányítóját.

Ebből a szempontból hasznos volna elömezni az új tantervek megvalósítását, amelyek a kölcsönös megismerés elvére épülnek, és a nevelőmunka hatékonyságát az internacionalizmus szellemének kialakításában.

Következtetések, sugallatok

Munkánkban oktatásügyünk öngazgatási fejlődésének leglényegesebb kérdéseit öleltük fel, főbb vonalakban. Nem bocsátkozhattunk a helyzet és az eddigi fejlődés részletesebb és mélyreható elemzésébe. Egyes, a szocialista öngazgatási viszonyok fejlesztésével kapcsolatos kérdéseket, mint pl. az öngazgatás mechanizmusának és azon belül a vezetés funkciójának működését, a társadalmi-politikai szervezetek szerepét csak érintettük.

A lényeg, a fejlesztés útjainak és nagyobb akadályainak feltárására törekedtünk. Egyenletes és kellő ütemű fejlődésről ezen a téren még nem lehet beszélni. Igen összetett, szerteágazó, de egymással összefüggő folyamatokról van itt szó, amelyek alakulására sok körülmény és tényező hat. A legtöbb nehézség és akadály abból ered, hogy mi a szocializmus építésében sajátságos, új utakon járunk. Fejlődésünk egy-egy irányelvét, célkitűzését a kellő tapasztalat és tudományos támasz hiányában többször igen nehéz tökéletesen megvalósítani. Emellett állandóan jelen vannak az etatizmus maradványai, a sokszor szükségtelen, túlzott állami beavatkozás fékező hatása, valamint a technobürokratizmus gúzsba kötő, torzító „gáncoskodása”. Az előírások többször egymást keresztezik, és

gátolják az öngazgatók önállóságának és kezdeményezésének szabadabb, alkotó kibontakozását, és hozzájárulnak a felelősségérzés tompításához.

A gyorsabb, intenzívebb fejlődés legfőbb akadályait sokszor mégis *az emberi tényezőben, a dolgozóban, az öngazgatóban kell keresnünk*, de nem szabad szem elől téveszteni, hogy ezek a külső körülmények és akadályok jelentős mértékben meghatározzák az ő fejlődését, kibontakozását is. Ez megnehezíti az akadályok felfedését. Éppen ezért tartjuk olyan fontosnak a helyzet és a fejlődés sokoldalú tanulmányozását.

Az oktatásügyben végbemenő fejlődés hatással van egész társadalmunk fejlődésére. Itt, ahol a jövő öngazgatóit képezik, alakítják, feltétlenül többet kellene tenni e viszonyok fejlesztéséért. Az akadályokat elsősorban magunkban, pedagógusokban kell legyűrnünk, nekünk kell jobb öngazgatókká válnunk. Ebben segítségünkre lehetnek az iskolákban működő társadalmi-politikai és szakmai egyesületek, szervezetek.

A szocialista öngazgatói viszonyok fejlesztésében nem lehet ugrás-szerű változásokat elérni, de feltétlenül szükség van — és ebben az oktatás bizonyos fokig a példaadó szerepét is vállalhatná — *az egyenlete-sebb, céltudatosabb és az eddiginél valamivel dinamikusabb fejlődésre.*

Rezime

Putevi i prepreke u formiranju socijalističkih samoupravnih odnosa u obrazovanju

Osvetljavanju ove aktuelne problematike autor prilazi sa stanovišta povećane uloge obrazovanja u celokupnom društvenom razvoju, odnosno od njegove osnovne funkcije: formiranja kulturnog (obrazovanog) čoveka, dobrog radnika i samoupravljača.

Ukazujući na potrebe za dubljim promenama u obrazovanju, ističe međusobnu povezanost i uslovljenost formiranja novih društveno-ekonomskih odnosa između obrazovanja i ostalih sfera rada i unutar sistema obrazovanja i sprovođenja obuhvatne reforme obrazovanja. U tom svetlu analizira dosadašnje promene, previranja, tragajući za preprekama, kočnicama bržeg i ravnomernijeg razvoja. Posebno se zadržava na uzrocima nedovoljno efikasne primene principa slobodne razmene rada na polju obrazovanja, kao i na negativnim uticajima tehnobirokratizma. Zaostajanje u primeni tog principa reflektuje se i u raspodeli dohotka i u formiranju ličnih dohodaka u obrazovno-vaspitnim organizacijama: u nedostatku jednog stimulativnijeg sistema raspodele dohotka.

Pitanje podruštvljavanja obrazovanja tretira prvenstveno sa gledišta uloge udruženog rada, ostvarivanja prava radnih ljudi na obrazovanje i sa gledišta ispoljavanja principa demokratičnosti.

U sledećem poglavlju svog rada analizira razvijanje novih odnosa unutar škola i drugih obrazovno-vaspitnih organizacija, stavljajući naglasak na odnos prema radu i pozivu na humanizaciju međuljudskih odnosa i na formiranju pravilnih međunacionalnih odnosa, baziranih na principu nacionalne ravnopravnosti.

Na kraju izvlači neke suštinske zaključke o dosadašnjim tokovima razvoja i insistira na ravnopravnijem i dinamičnijem razvoju u kojem će subjektivni faktor — samoupravljač imati sve veću i složeniju ulogu.

Summary

Courses and Obstacles in Building the Socialistic Selfmanagement Relations in Education

The author approaches this problem from a viewpoint that education has become a very important factor in social development and in the formation of educated people, good workers and selfmanagers.

When explaining the necessity of deeper changes he points out the connection between the new socio-economic relations in education and the other spheres of work. He analyses the previous changes searching for the obstacles that obstruct faster and even development. He draws attention to the unsatisfactory application of free trade of work and the negative effects of technobureaucracy. These phenomena are reflected in the distribution of income and personal incomes in the organizations of education. The process of socializing education is treated by the author from the aspect of Associated Labour, the rights of working people on education and from the aspect of democratic ideas. In the next chapter of this work he analyses the development of human relations in the organizations of education pointing out the importance of this profession in creating better human relations and correct relations between the nationalities on the base of equality.

At the end he draws out some important conclusions concerning the previous courses of development of education and insists on a more dynamic and even evolution with paying more attention to the subjective factor, the selfmanager.